

Б.Алимов,

Тошкент давлат юридик университети
«Давлат ҳуқуқи ва бошқаруви» кафедраси ўқитувчиси**ПРЕЗИДЕНТ ФАРМОН, ҚАРОР ВА
ФАРМОЙИШЛАРИНИНГ ҲУҚУҚИЙ ТАБИАТИ ВА
ЎЗИГА ХОС ХУСУСИЯТЛАРИ**

Аннотация: мақолада Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармон, қарор ва фармойишларнинг ҳуқуқий табиати, тартибга солинувчи ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлар доираси, уларнинг бир-биридан фарқли жиҳатлари ва ўзига хос хусусиятлари батафсил ёритилган ҳамда қонунчиликни такомиллаштиришга қаратилган таклифлар ишлаб чиқилган.

Калит сўзлар: конституция, қонун, норматив-ҳуқуқий ҳужжат, фармон, қарор, фармойиш, президент, ҳукумат.

Аннотация: в статье раскрыта правовая природа, круг, регулируемых социально-правовых отношений, отличительные черты и особенности указов, постановлений и распоряжений Президента Республики Узбекистан, разработаны предложения по совершенствованию законодательства.

Ключевые слова: конституция, закон, нормативно-правовой акт, указ, постановление, распоряжение, президент, правительство.

Abstract: the article discloses the legal nature, the range of regulated social and legal relations, distinctive features and characteristics of the decrees, resolutions and ordinances of the President of the Republic of Uzbekistan and develops proposals to improve the legislation.

Key words: constitution, law, normative legal act, decree, resolution, ordinance, president, government.

Ўзбекистон Республикаси Конституциясининг 94-моддасига мувофиқ, Ўзбекистон Республикасининг Президенти Конституцияга ва қонунларга асосланиб ҳамда уларни ижро этиш юзасидан мамлакатимизнинг бутун ҳудудида мажбурий кучга эга бўлган фармонлар, қарорлар ва фармойишлар қабул қилиш ваколатига эга [1, 48-бет.]. Президент томонидан қабул қилинувчи ушбу ҳужжатлар норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар ҳисобланиб, улар қонуности хусусиятига эга, негаки, улар аксарият ҳолларда қонунларга мувофиқ ва уларни ижро этиш юзасидан қабул қилинади. Давлат бошлиғининг конституциявий-ҳуқуқий мақоми, давлат ҳокимияти тизимидаги ўрни ва унинг зиммасига Конституция ва қонунлар билан юклатилган вазифаларнинг аҳамияти ва доирасини инобатга олган ҳолда, у томонидан қабул қилинувчи ушбу ҳужжатлар давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тартибга солишга қаратилган бўлиши мумкин.

Президент фармон, қарор ва фармойишининг ҳуқуқий табиати ва ўзига хослиги шундаки, улар “ўз юридик кучи ва аҳамияти жиҳатидан қонундан кейинги ўринда туради” [9, 492-бет] ва ҳеч қайси давлат органи ёки мансабдор шахс томонидан бекор қилиниши мумкин эмас. Табиий равишда савол туғилади: ушбу норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг бир-биридан фарқи нимада? Президент томонидан қабул қилинувчи ҳужжатларни бир-биридан фарқлаш мушкул, негаки уларни бир-биридан ажратиш турувчи омиллар умумий характерга эга бўлиб, уларнинг бирига берилган таъриф ва аломатлари иккинчисининг хусусиятларини

ҳам ўзида акс эттириши мумкин. Масалан, айрим адабиётларда [16, 583-бет; 18, 502-бет; 7, 190-бет; 17, 406-407-бетлар.] фармон – жисмоний ва юридик шахсларга тааллуқли бўлган, узоқ муддат амал қилувчи норматив-ҳуқуқий ҳужжат сифатида, фармойиш – норматив тусга эга бўлмаган индивидуал ҳужжат сифатида таърифланади, қарорга эса деярли таъриф берилмаган ва белгилари кўрсатиб ўтилмаган. Бироқ амалиёт шуни кўрсатмоқдаки, Президент томонидан норматив тусга эга бўлмаган, бир марталик ва индивидуал фармонлар ва норматив характерга эга бўлган, ижтимоий муносабатларни тартибга солишга қаратилган умуммажбурий қоидаларни ўзида акс эттирувчи фармойишлар қабул қилиниши мумкин. Бундан ташқари, фармойиш ҳам фармон ва қарор сингари норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг бир тури ҳисобланади [3]. Президент қарорига тўхталиб ўтадиган бўлсак, ушбу ҳужжат деярли барча ҳолларда норматив тусга эга бўлиб, асосан, ижтимоий-иқтисодий соҳаларни тартибга солиш мақсадида қабул қилинади. Демак, эътибор берадиган бўлсак, “давлатчилик амалиётида Президент ҳужжатлари ўртасидаги бундай чегараланишга доимо ҳам амал қилинавермайди. Жорий характерга эга масала юзасидан фармон, норматив характердаги масалани тартибга солувчи фармойиш қабул қилинган ҳолатлар учраб туради” [7, 190-бет].

Ўзбекистон Республикаси Президенти томонидан қабул қилинадиган фармон, қарор ва фармойишнинг бир-биридан фарқи уларнинг норматив ёки норматив эмаслиги, доимий ёки бир марталик хусусиятга эгаллигига эмас, балки ушбу ҳужжатларнинг мақсади, қабул қилиниш соҳаси, тартибга солувчи ижтимоий-ҳуқуқий муносабатлари, ушбу ҳужжатларнинг ички тузилиши, таркибининг хусусиятлари, юридик кучи ва аҳамияти жиҳатдан фарқлаш мақсадга мувофиқ бўлади. Жумладан:

Фармон фақатгина давлат бошлиғига хос ҳуқуқий ҳужжат бўлиб, унинг конституциявий-ҳуқуқий ваколатларини амалга ошириш, Конституция ва қонунларнинг ижросини таъминлаш, давлат ва жамият ҳаётининг энг муҳим соҳаларини тартибга солиш мақсадида қабул қилинади. Жумладан, Президент ўз фармонлари орқали мансабдор шахсларни тайинлайди ва лавозимидан озод этади, Вазирлар Маҳкамаси таркибини тасдиқлайди, вазирликлар, давлат қўмиталари ва давлат бошқарувининг бошқа органларини тузади ва тугатади, орденлар, медаллар ва ёрликлар билан мукофотлайди, малакавий ва фахрий унвонлар беради, фуқаролик ва сиёсий бошпана масалаларини ҳал этади.

Фармойиш нафақат давлат бошлиғига, балки бошқа даражадаги мансабдор шахсларга (Ҳукумат раҳбари ва аъзолари, маҳаллий ижро ҳокимияти раҳбарлари) хос ҳуқуқий ҳужжатдир. Фармойиш ўз хусусиятига кўра ташкилий ҳужжат бўлиб, давлат бошқарувининг жорий ва кундалик масалаларини ҳал қилиш, давлат органлари фаолиятини муайян масалага йўналтириш, муайян ҳуқуқий муносабатни тартибга солиш бўйича амалга оширилиши лозим бўлган чора-тадбирларни белгилаб бериш, Президентнинг ўз ҳузуридаги орган, муассаса ва ташкилотлар фаолиятига оид ташкилий ва кадрлар масаласини ҳал этишга қаратилади. Масалан, фармойиш орқали давлат бошлиғи давлат дастурларини ишлаб чиқиш ва амалга ошириш, давлат байрамларини нишонлашга тайёргарлик кўриш ва

ўтказиш, мамлакат қонунчилиги базасини шакллантириш ва такомиллаштириш, Президент девони таркибий бўлинмаларини жорий қилиш ва тугатиш ҳамда шу каби бошқа бир қатор масалалар бўйича ташкилий чоралар кўради. Ташкилий чоралар деганда, эса махсус комиссия ҳамда ишчи гуруҳлар тузиш ва тугатиш, уларга вазифалар юклаш, давлат органларига муайян масала бўйича амалга оширилаётган тадбирлар режаси белгилаб бериш кабиларни тушуниш мумкин.

Қарор эса Президентнинг ижро ҳокимияти соҳасига тааллуқли бўлган, хусусан, Вазирлар Маҳкамаси ваколати доирасидаги масалалар юзасидан қабул қилаётган ҳуқуқий ҳужжати бўлиб, унинг давлат ва жамият ҳаётидаги ўрни ва таъсири катта, негаки давлатнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий соҳасини ривожлантириш ва бу орқали аҳоли турмуш тарзини янада юксалтиришга қаратилган. Фикримизча, Президент қарорларининг аҳамияти шундаки, улар айрим ҳолларда Ҳукумат қарорлари билан тартибга солиниши мумкин бўлган масалалар бўйича қабул қилиниб, ушбу масалага давлат томонидан (давлат бошлиғи даражасида) катта аҳамият берилаётганини кўрсатади. Масалан, Президент қарорлари орқали турли хил инвестиция лойиҳаларини амалга ошириш, давлат бошқарув органлари фаолиятини ташкил қилиш, давлат дастурларини тасдиқлаш, турли хил ташкилот ва муассасаларни (давлат ва хўжалик бошқаруви органлари қошида) ташкил этиш, банклар ва турли молиявий институтларнинг фаолиятини такомиллаштириш, шунингдек, мамлакатнинг макроиқтисодий кўрсаткичлари прогнози ва давлат бюджетни параметрлари, жойларда уй-жой қурилиши дастурлари ва қурилишнинг асосий параметрларига оид масалаларни ҳал этади.

Умуман олганда, қарор ўзининг хусусиятига кўра коллегиял орган (Олий Мажлис палаталари, Вазирлар Маҳкамаси, Конституциявий суд, Олий ва Олий ҳўжалик суди пленумлари) томонидан қабул қилинадиган ҳужжатдир. Қарор қабул қилиш Ўзбекистон Республикаси Президентининг ваколати доирасига 1990 йилнинг охирида амалга оширилган конституциявий ислохотлар [2] натижасида Ўзбекистон Республикаси Президенти айна бир вақтда ижро ҳокимияти бошлиғи ва Вазирлар Маҳкамасининг Раиси лавозимини эгаллаши билан ҳамоҳанг тарзда киритилган. 2003 йилда Вазирлар Маҳкамаси Раиси лавозимининг тугатилиши, 2007 йилда Конституциядан Президентнинг ижро ҳокимияти бошлиғи эканлиги тўғрисидаги қонуннинг чиқарилиши давлат бошлиғининг ушбу ваколатига таъсир этмади.

Президентнинг фармон ва фармойиш билан бирга қарор қабул қилиш ҳуқуқи Туркменистонда ҳам мавжуд [10, 566-бет.]. Бунинг сабаби шундаки, Туркменистон Президенти давлат ва ижро ҳокимияти бошлиғи сифатида ҳукумат раҳбари ҳисобланади [10, 570-бет.]. Фикримизча, Ўзбекистон Республикаси Президенти давлат ҳокимияти органларининг келишилган ҳолда фаолият юритишини ҳамда ҳамкорлигини таъминловчи шахс сифатида ҳар бир ҳокимият тармоғига нисбатан таъсир этиш имкониятига эга бўлиши керак, унинг қарор қабул қилиш ҳуқуқи эса ижро ҳокимиятини тийиб туриш орқали унга таъсир этиш воситаси сифатида эътироф этилиши мумкин.

Хорижий мамлакатлар амалиётига эътибор берадиган бўлсак, асосан, МДҲ давлатларида (Озарбайжон, Арманистон, Қозоғистон, Қирғизистон,

Россия Тожикистон, Украина) давлат бошлиғи томонидан қабул қилинувчи ҳужжатлар қаторига фармон ва фармойиш киради. Баъзи давлатларда президентлар фақат битта ҳужжат, яъни фармон (Албания, Эстония, Болгария, Молдова, Словения, Хорватия) ёки декрет (Греция, Литва, Руминия, Жанубий Корея) қабул қилиши мумкин. Айрим давлатларда эса (Белорусия, Грузия) давлат бошлиғи фармон ва фармойиш билан бирга қонун кучига эга бўлган декрет ҳам қабул қилиши мумкин.

Таъкидлаш керакки, Ўзбекистон Республикаси Президенти норматив-ҳуқуқий ҳужжатларининг ҳар учаласи қонуности ҳужжат ҳисоблангани билан, улар орасида фармон юридик кучи жиҳатдан қарор ва фармойишдан ажралиб туради. Мамлакат учун фармон билан тартибга солинувчи ҳуқуқий муносабатларнинг аҳамияти қарор билан тартибга солинувчи ҳуқуқий муносабатларнинг аҳамиятидан юқоридир. Бундан ташқари, фармон фақатгина Конституция ва қонунларни ижро этиш юзасидан қабул қилинади, қарорнинг эса фармон ижроси юзасидан қабул қилиниши ҳолатини амалиётда учратиш мумкин. Фармойишга келадиган бўлсак, у кўпроқ фармон ва қарорларнинг ижроси юзасидан қабул қилинади, ташкилий ва оператив характердаги ҳужжат бўлганлиги сабабли давлат бошлиғининг қарори ва фармони қабул қилиниши учун зарур шарт-шароитлар ва замин яратиш учун қабул қилинади.

Ҳуқуқшунос олим ва тадқиқотчилар томонидан ҳам ҳуқуқий ҳужжатлар орасида айнан фармон бугунги кунда кенг ўрганилмоқда. Бу табиий ҳол, чунки давлат бошлиғи томонидан қабул қилинувчи ҳужжатлар орасида фармон ўзининг аҳамиятига кўра муҳим ва ўзига хос ҳисобланади, негаки, “Президент актлари қонунлар билан тартибга солилмаган жамият ҳаётининг кенг майдонида амалда қўлланилади” [11, 36-бет.]. Фармоннинг асосий хусусиятларидан бири шундаки, у Конституция ва қонунлар билан чегараланмаган, давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тартибга солишга қаратилган бўлиб, унга қўйиладиган ягона талаб – Конституция ва қонунларга зид бўлмаслиги лозим.

Фармоннинг яна бир муҳим хусусияти – унинг қонун кучига эга бўлиши мумкинлигидир. Президент фармонининг ушбу хусусиятини тадқиқ этиш бўйича миллий ва хорижий олимлар кенг изланишлар олиб борганлар. Масалан, Х.Т.Одилқориев фармонни оддийгина “қонун ости” ҳужжат деб тушуниш тўғри бўлмаслигини кўрсатади [12, 14-бет.]. В.Н.Суворов ва К.Н.Бобылёвалар фақатгина давлат бошлиғи Конституцияга риоя этилишининг кафили сифатида, зарурат туғилганда нафақат қонун асосида, балки қонун мавжуд бўлмаган вазиятда ҳам у қабул қилингунча вақтинчалик норма ижодкорлиги ҳуқуқига эга эканлигини таъкидлаб ўтишади [15, 182-бет; 8, 68-бет.]. Х.Х.Одилқориев фармон хусусида “уни “қонун ости ҳужжати” эмас, балки “конституциявий даражадаги ҳуқуқий ҳужжат” деб аташ тўғри бўлади. Унинг қонун билан муносабатига келганда шуни айтиш лозимки, Президент ваколатига тааллуқли масала бўйича чиқарилган фармонни қонун билан бекор қилиш мумкин эмас” [13, 83-бет.], деб қайд этади. И.Марино эса “Президентнинг қонун ости ҳужжатлари қонунларни фақатгина тўлдириб ва ривожлантирмай, балки айрим ҳолларда “қонун ўрнини босувчи” ҳам ҳисобланади” [11, 37-бет.], деб таъкидлайди. Олимларнинг фикридан келиб чиққан ҳолда шуни

алоҳида таъкидлаб ўтиш лозимки, бошқа қонун ости ҳужжатлардан, шу жумладан, давлат бошлиғи қарор ва фармойишларидан фарқли ўлароқ, фармоннинг қонун ости хусусияти кўп ҳолларда намоён бўлмайди. Президент фармони фақатгина қонунлар асосида эмас, балки Конституция асосида ва унинг ижроси юзасидан қабул қилинади. Айнан Конституция асосида ва унинг нормаларини ижро этиш юзасидан қабул қилинган фармонлар ўз юридик кучига кўра қонунга тенглаштирилиши мумкин. Негаки, конституциявий нормаларнинг ижроси юзасидан фақатгина қонун ва давлат бошлиғи ҳуқуқий ҳужжатлари (аксарият ҳолларда фармонлар) қабул қилиниши мумкин. Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонларининг норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тизимидаги ўрни ва ўзига хос хусусияти яна шунда намоён бўладики, улар айрим ҳолларда қонунларга ўзгартиш ва қўшимчалар киритилишига ҳуқуқий асос бўлиб хизмат қилади. Демак, бундай фармонлар ҳам ўзининг қонун ости характерини йўқотиб, юридик кучи жиҳатдан қонунларга тенглаштирилиши мумкин.

Президентнинг жамиятдаги барча соҳаларни тартибга солишга қаратилган норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар қабул қилиш ҳуқуқи қонун билан тартибга солиниши мумкин бўлган ҳуқуқий муносабатларни Президент фармонлари билан тартибга солишини мумкинлигини истисно этмайди. Чунки жамиятда у ёки бу ижтимоий муносабатни тезкорлик билан тартибга солиш зарурати туғилса, ушбу муносабат давлат бошлиғи ҳуқуқий ҳужжатлари (асосан фармон) билан тартибга солиниши мумкин, негаки, қонунчилик жараёнининг муддатларини инобатга олган ҳолда, у ёки бу масала бўйича қонун қабул қилиш жуда узоқ вақт талаб этади. Бироқ шунини алоҳида таъкидлаш лозимки, бундай фармонлар қонунларга ўзгартиш киритиш, тўхтатиб туриш ва қонунларни ижро этишдан озод қилиши мумкинлигини англаб қўлади [14, 90-бет; 6, 15-16-бетлар].

Бундан ташқари, давлат бошлиғининг қонун кучига эга бўлган фармон (Қозғистон, Қирғизистон, Хорватия, Словения) ёки декрет (Италия, Грузия, Беларусия) кўринишида ҳужжат қабул қилиш ҳуқуқига эгаллиги ва ушбу ҳуқуқнинг бир қатор давлатлар Конституцияларида ўз аксини топганлиги юқоридаги фикрларимизнинг яна бир асоси бўлиб хизмат қилади. Фикримизча, асосан, Европа минтақасидаги давлатларда давлат бошлиғи томонидан қабул қилинувчи декретларни МДХ давлатларидаги давлат бошлиғига хос бўлган фармоннинг аналогиси десак муболаға бўлмайди, чунки улар юридик кучи, тартибга солувчи ҳуқуқий муносабатлар доираси ва бошқа бир қатор хусусиятлари жиҳатдан бир-бирига жуда ўхшайди. Президент томонидан фармон билан бирга қонун кучига эга бўлган декрет ҳам қабул қилиниши мумкин бўлган давлатларда эса (Грузия, Беларусия) фикримизча, бир ҳуқуқий тизимга иккинчи ҳуқуқий тизимнинг элементи кўр-кўрона имплементация қилинган бўлиб, қонун кучига эга бўлган ҳужжат қабул қилиш ваколатини давлат бошлиғига бериш мақсадида амалга оширилган, ваҳоланки, фармон ҳам қонун кучига эга бўлиши мумкин.

Ўзбекистон Республикаси Президенти фармонлари, қарорлари ва фармойишларининг ўзига хос хусусияти яна шунда намоён бўладики, улар бевосита давлат бошлиғи ва Ҳукумат муносабатларининг предмети бўлиши мумкин.

Вазирлар Маҳкамаси Регламентининг 20-бандига мувофиқ, Ҳукумат томонидан кўриб чиқишлиги учун масалалар, шу жумладан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг фармонлари, қарорлари ва фармойишлари лойиҳалари шаклида киритилади [4]. Вазирлар Маҳкамасида кўриб чиқиш учун масалалар киритиш ҳуқуқига эга бўлган субъектлар мазкур масалаларни соҳа бўйича тегишлилигига кўра, давлат бошлиғи фармонлари, қарорлари ёки фармойишлари лойиҳалари шаклида киритишлари мумкин. Одатда, Ҳукуматга фармон, қарор ва фармойиш лойиҳалари шаклида масала киритаётган идоралар томонидан ушбу хатти-ҳаракатлар Президентнинг топшириқлари ва кўрсатмалари, давлат бошлиғи томонидан амалга оширилаётган давлат сиёсатининг йўналишларидан келиб чиққан ҳолда амалга оширилади. Президент ҳужжатларининг лойиҳалари ижро ҳоқимияти олий органида Вазирлар Маҳкамасининг Регламентида назарда тутилган тартибга мувофиқ, бошқа масалалар сингари қилинилади ва кўриб чиқилади.

Бироқ фикримизча, Вазирлар Маҳкамасининг Регламентида Ҳукумат томонидан кўриб чиқиш учун киритилган фармон, қарор ва фармойишларининг Президент томонидан имзолаиши учун киритилишининг батафсил тартибини мустаҳкамлаш лозим. Сабаби Регламентда Ҳукуматга кўриб чиқиш учун киритилган масалаларни тайёрлаш, қилишиш, экспертизадан ўтиши ва кўриб чиқиш тартиби батафсил кўрсатилгани билан, Вазирлар Маҳкамаси (Раёсати) мажлисида кўриб чиқилиб, маъқулланган давлат бошлиғи ҳужжатларининг лойиҳаларига нисбатан амалга оширилаётган ҳуқуқий ҳаракатлар батафсил белгиланмаган.

Шунингдек, баъзи ҳолларда Президентнинг фармон, қарор ва фармойишлари тўғридан-тўғри Вазирлар Маҳкамаси қарорлари ва фармойишларининг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилиши мумкин. Бошқача айтганда, уларда (асосан фармон ва қарорда) ушбу ҳужжатнинг ижросини таъминлаш мақсадида маълум муддат ичида Ҳукумат томонидан қарор қабул қилиш ва ушбу қарорда аниқ масалалар кўзда тутилиш белгилаб қўйилиши мумкин. Бундан ташқари, Президент ҳужжатларида Вазирлар Маҳкамасига “таклифлар киритсин”, “чоралар кўрилсин”, “таъминласин”, “вазифалар юқлансин”, “ташқил этилсин”, “ишлаб чиқилсин”, “таққилансин”, “йўналтирилсин” каби шаклларда топшириқлар назарда тутилиб, одатда Ҳукумат давлат бошлиғи фармон ва қарорларида белгиланган вазифаларни “амалга ошириш”, “бажариш” ёки “ижро этиш” юзасидан қарорлар қабул қилади. Вазирлар Маҳкамасига юқоридаги шакллар асосидаги топшириқларнинг аксарият қисми айнан Президент фармонларида назарда тутилади. Давлат бошлиғи қарорларида эса асосан топшириқлар давлат ва хўжалик бошқаруви органлари, банклар, турли хил ташкилот ва муассасаларга йўналтирилади.

Шунингдек, Вазирлар Маҳкамаси Регламентининг 3-бандига мувофиқ, Ўзбекистон Республикаси Президенти Вазирлар Маҳкамаси ваколатига кирувчи масалалар юзасидан қарорлар қабул қилишга ҳақли [4]. Демак, давлат бошлиғи Девони (унинг таркибий бўлинмалар) томонидан ишлаб чиқилган, Ҳукумат ваколати доирасига тегишли масалалар юзасидан фармон, қарор ва фармойиш лойиҳаларини Вазирлар Маҳкамаси билан қилишиш лозимлиги хусусидаги қоида ва унинг механизмини Регламентга киритиш

тавсия этилади. Чунки Президентнинг Ҳукумат ваколатига доир масалалар юзасидан қабул қилган ҳужжатлари охир-оқибатда ижро учун Вазирлар Маҳкамасига қилиб тушади. Уларнинг (давлат бошқаруви органлари томонидан Вазирлар Маҳкамасига киритилган давлат бошлиғи ҳуқуқий ҳужжатлари бундан мустасно, чунки улар Ҳукуматда батафсил келишилади ва кўриб чиқилади) имзоланиши олдида Ҳукумат билан келишиш жараёнида эса янада муаммаллашиши ҳамда кейинчалик ижроси самарадорлигининг орттишига хизмат қилади. Негаки, келишиш процедураси оддий регламентар характерга эга бўлган жараён эмас, балки ҳуқуқий оқибатлар ҳам келтириб чиқаради. Чунки фармон, қарор ва фармойишларни келишиш жараёнида Президент Девони, хусусан, тегишли давлат маслаҳатчилари хизмати Вазирлар Маҳкамаси Ижро этувчи аппарати, шунингдек, соҳа бўйича давлат бошқаруви органлари билан биргаликда ушбу ҳужжат лойиҳаларини пухта ишлаб чиқиб (шу жумладан, ижроси учун бевосита масъул бўлган орган таклиф ва тавсияларини инобатга олган ҳолда), шундан сўнг имзоланиши Президент ва Вазирлар Маҳкамаси ўртасидаги ўзаро муносабатларни янада такомиллаштириб, қабул қилинаётган норматив-ҳуқуқий ҳужжатларнинг самарали татбиқ қилинишида катта амалий аҳамият касб этади. Масалан, Россия Федерациясида президент томонидан қабул қилинаётган фармон ва фармойишлар, агарда улар ҳукумат ваколати доирасидаги масала юзасидан бўлса, ўрнатилган тартиб ва муддатларда ҳукумат билан келишилиши (хулоса олиниши) лозим [5]. Бу ҳам, давлат бошлиғи ҳуқуқий ҳужжатлари қабул қилинишида ижро ҳокимияти олий органининг фаол иштирок этишини билдиради.

Юқорида қайд этилган ҳуқуқий муносабатларнинг батафсил тадқиқоти қуйидаги хулосаларни ишлаб чиқишга асос бўлди:

Биринчидан, Ўзбекистон Республикаси Президентининг конституциявий-ҳуқуқий мақоми, давлат ҳокимияти тизимидаги ўрни ва зиммасидаги вазифаларнинг аҳамияти ва доирасини инобатга олган ҳолда, у томонидан қабул қилинувчи фармон, қарор ва фармойишлар давлат ва жамият ҳаётининг барча соҳаларини тартибга солишга қаратилиши мумкин.

Иккинчидан, фармон фақатгина давлат бошлиғига хос ҳуқуқий ҳужжат бўлиб, унинг конституциявий-ҳуқуқий ваколатларини амалга ошириш, Конституция ва қонунларнинг ижросини таъминлаш, давлат ва жамият ҳаётининг энг муҳим соҳаларини тартибга солиш мақсадида қабул қилинади.

Учинчидан, қарор Президентнинг Вазирлар Маҳкамаси ваколати доирасидаги масалалар юзасидан қабул қиладиган ҳуқуқий ҳужжати бўлиб, давлатнинг иқтисодий, ижтимоий ва маънавий соҳасини ривожлантиришга қаратилади.

Тўртинчидан, фармойиш ўз хусусиятига кўра ташкилий ҳужжат бўлиб, давлат бошқарувининг жорий ва кундалик масалаларини ҳал қилиш, давлат органлари фаолиятини муайян масалага йўналтириш, муайян ҳуқуқий муносабатни тартибга солиш бўйича амалга оширилиши лозим бўлган чора-тадбирларни белгилаб бериш, давлат бошлиғининг ўз ҳузуридаги орган, муассаса ва ташкилотлар фаолиятига оид ташкилий ва кадрлар масаласини ҳал этишга қаратилади.

Бешинчидан, Президент ҳуқуқий ҳужжатлари Вазирлар Маҳкамаси фаолиятининг ҳуқуқий асосини ташкил этади, негаки, давлат бошлиғи ўзининг ҳужжатлари билан давлат бошқаруви органлари ташкил этади ва тугатади, уларнинг фаолиятини йўлга қўяди, Ҳукумат ва унинг алоҳида комплексларига вазифалар юклайди;

Олтинчидан, Президент ҳуқуқий ҳужжатлари Вазирлар Маҳкамаси томонидан қабул қилинувчи қарор ва фармойишларнинг ҳуқуқий асоси бўлиб хизмат қилади, чунки аксарият ҳолларда уларни ижро этиш, уларда назарда тутилган чора-тадбирларни амалга ошириш Ҳукумат қарор ва фармойишларининг қабул қилинишини тақозо этади;

Еттинчидан, Президент ҳуқуқий ҳужжати лойиҳаларини ишлаб чиқиш, келишиш ва кўриб чиқиш жараёнида Вазирлар Маҳкамаси ва унинг таркибий бўлинмалари фаол иштирок этади.

Адабиётлар рўйхати:

1. Ўзбекистон Республикаси Конституцияси. – Т.: Ўзбекистон, 2014. – Б. 48.
2. “Ўзбекистон Республикасида ижроия ва бошқарув ҳокимиятининг тузилишини такомиллаштириш ҳамда Ўзбекистон Республикаси Конституцияси (Асосий Қонуни)га ўзгартириш ва қўшимчалар киритиш тўғрисида” 1990 йил 1 ноябрдаги 156-XII-сонли Қонун. // *Ўзбекистон Совет Социалистик Республикаси Олий Советининг Ведомостлари*, 1990 й., 31—33-сон, 375-модда.
3. “Норматив-ҳуқуқий ҳужжатлар тўғрисида” 2012 йил 24 декабрдаги ЎРҚ-342-сонли Қонун (янги таҳрири). // *Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами*, 2012 й., 52-сон, 583-модда.
4. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг “Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Маҳкамасининг Регламенти тўғрисида” 2005 йил 14 февралдаги 62-сонли Қарори иловаси (Вазирлар Маҳкамаси Регламенти) // *Ўзбекистон Республикаси қонун ҳужжатлари тўплами*, 2005 й., 7-сон, 55-модда.
5. Указ Президента РФ от 10 июня 1994 года №1185 «Об обеспечении взаимодействия Президента Российской Федерации и Правительства Российской Федерации», пункты 2, 3. // <http://www.consultant.ru>.
6. Аль-Дахери Мусайд Дайфулла Каид. Правовой статус главы государства в Республике Йемен и Арабской Республике Египет: сравнительное исследование. Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – К., 2005. – С. 15-16.
7. Ахмедшаева М.А. Давлат ҳокимият тизимида ижро ҳокимияти. Юрид. фан. докт. ... дисс. – Т. 2010. – Б. 190.
8. Бобылёва К.Н. Полномочия Президента Российской Федерации в сфере исполнительной власти. Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2007. – С. 68.
9. Конституциявий ҳуқуқ. Муаллифлар жамоаси (Х.Т.Одилқориев, Ў.Х.Мухамедов, Б.А.Саидов ва бошқалар). – Т.: Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2014. – Б. 492.
10. Конституции государств – участников СНГ мира. – М.: Норма-Инфра М, 1999. – С. 566, 570.
11. Марино И. Сравнительно-правовой анализ конституционно-правовых отношений президента с иными высшими органами государственной власти (опыт России, Италии, США и Франции). Дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – С. 36-37.

12. Одилқориев Х.Т. Президент фармонларининг ҳуқуқий табиати. // Ҳаёт ва қонун, 1994. - №4. – Б. 14.

13. Одилқориев Х.Х. Ўзбекистон Республикасининг қонунчилик тизими. – Т.: ТДЮИ, 2008. – Б. 83.

14. Окуньков Л.А. Президент Российской Федерации. Конституция и политическая практика. – М.: Норма, 1996. – С. 90.

15. Суворов В.Н. Конституционный статус Президента Российской Федерации. Дисс. ... докт. юрид. наук. – М., 2000. – С. 182.

16. Таджиханов У., Одилқориев Х., Саидов А. Ўзбекистон Республикасининг конституциявий ҳуқуқи. – Т.: Шарқ, 2001. – Б. 583.

17. Ўзбекистон Республикаси Конституциясига шарҳ. – Т.: Ўзбекистон, 2013. – Б. 406-407.

18. Ўзбекистон Республикаси конституциявий ҳуқуқи. Муаллифлар жамоаси. – Т.: ТДЮИ, 2005. – Б. 502.

У.Матирзаев,

преподаватель Каракалпакского государственного университета им.Бердаха

НАЦИОНАЛЬНАЯ ПРАВОВАЯ СИСТЕМА И ОТДЕЛЬНЫЕ АСПЕКТЫ ЕЕ ПРАКТИЧЕСКОЙ ЭФФЕКТИВНОСТИ

Аннотация: в данной статье автор фокусирует свое внимание на понятии – национальная правовая система, имея в виду правовую систему Узбекистана, которая как комплексное правовое явление не только отражает правовую политику государства, но и служит эффективным средством регулирования разнообразных общественных отношений.

Ключевые слова: конституция, публичное право, частное право, система законодательства.

Аннотация: ушбу мақолада автор миллий ҳуқуқий тизим тушунчасига эътибор бериб, Ўзбекистоннинг миллий ҳуқуқий тизимини нафақат давлатнинг ҳуқуқий сиёсатини очиқ берувчи комплексли ҳуқуқий ҳодиса сифатида қарамасдан, балки ҳар ҳил ижтимоий муносабатларни тартибга солувчи самарали қурол сифатида ифодалайди.

Калит сўзлар: конституция, оммавий ҳуқуқ, хусусий ҳуқуқ, қонунчилик тизими.

Annotation: in the given article the author focuses his attention on concept of national legal system, exactly legal system of Uzbekistan which as the complex legal phenomenon not only reflects the legal policy of the state, but also serves as an effective means of regulation of various public relations.

Key words: the Constitution, public law, private law, legislative system

Президент нашей республики Ислам Каримов отметил, что способность «... научиться и ясно представлять те проблемы, которые, очевидно, еще долго будут оставаться в числе приоритетных» [1, 10-стр.], является важной для научно-исследовательских работ. В Узбекистане за годы независимости сложилась принципиально отличная от предыдущей системы, новая демократическая национальная система права, основанная на системе законов, принятых после приобретения государственной независимости, среди которых особое место занимает Конституция Республики Узбекистан, создавшая прочный фундамент строительства нового государства, нового общества[2].

Проблемы системы права имеют как общетеоретическое, так и практическое значение. Прежде всего, нужно отметить, что для изучения проблем системы права важно определиться с соотношением понятий «система права», «правовая система» и «система законодательства». Все эти понятия имеют одну общую категорию – право, которая в свою очередь само по себе понятие очень емкое.

Прежде всего следует обратить внимание на понятие – национальная правовая система, имея в виду правовую систему Узбекистана, которая

как комплексное правовое явление не только отражает правовую политику государства, но и служит эффективным средством регулирования разнообразных общественных отношений. От того, насколько продумана система права, критерии ее основ, ее нацеленность на решение прав и интересов личности и обще-